

Hizbullah'ın Suriye Savaşı

İç savaşlar da diğer savaş türleri gibi yerel, bölgesel ve küresel boyutlara sahiptir. Uluslararası sistemde aktörlerin karşılıklı bağımlılık durumundan dolayı bir devlette çıkan iç savaş, komşu devletlerin ve hatta bazı uluslararası aktörlerin dahi bu durumdan etkilenmesine neden olabilir. Bu devletler bir iç savaşta, harici (dış) aktör olarak rol oynayabilirler. Bu rol siyasi, ekonomik, diplomatik, askerî, insani ve desteğin başka türlerini de içerebilir. Bu şartlar altında iç savaş, yerel kimliğini aşabilir ve daha uluslararası bir kapsama sahip olabilir. Bir başka ifadeyle iç savaşa harici müdahale onu uluslararasılaştırmaktadır. Bu uluslararasılaşan iç savaşın en son örneği Suriye krizidir. Harici güçlerin bir kısmı (İran, Rusya, Hizbullah) rejimin yanında, bir kısmı ise muhaliflerin yanında (Türkiye, ABD, Fransa) savaşa dâhil olmuş ve Suriye topraklarına resmen asker konuşlandırmıştır. Bununla birlikte Suriye'yi farklı kılan, devlet dışı aktörlerin de savaşa dâhil olmasıdır. En bilinen ve açık örnek Hizbullah'ın Suriye iç savaşına müdahil olmasıdır.^[1]

Hizbullah Suriye'deki varlığını resmî olarak 30 Nisan 2013 tarihinde kabul etse de Suriye'deki faaliyetleri 2011 yılına dayanmaktadır. Örgüt, ayaklanmaların başladığı yıl Esed güçlerinin protestoları bastırması için rejim güçlerine yardım etmiş ve ilk kayıplarını da bu dönemde vermiştir.^[2] Ancak Hizbullah'ın Suriye'de oynadığı role ait ilk bulgular 2012'nin ikinci yarısında elde edilmiştir. ABD resmî kaynakları, Ağustos 2012'de Hizbullah'ın Suriye'deki çatışmaya dâhil olduğunu doğrulamıştır. Birleşik Devletler Hazine Bakanlığı'nın belirttiğine göre, Hizbullah, 2011'in başından itibaren Suriye'de rejim güçlerine eğitim vermekte ve İran Devrim Muhafızları -Kudüs Gücü- tarafından verilen eğitim işini kolaylaştırmaktadır.^[3] Ayrıca Hizbullah, Suriye'deki bazı bölgelerde muhalif güçlerin püskürtülmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu resmî açıklama, Hizbullah'ın "Birim 910" komandolarının 2012'nin yazında Homs'ta rejim güçlerine yardım ettiği doğrultusundaki raporların güvenilirliğini arttırmaktadır.^[4]

Hizbullah, Suriye'ye olan müdahalesini, Genel Sekreter Hasan Nasrallah'ın Tahran'da Hamaney'i ziyaretinden kısa bir süre sonra, Mayıs 2013'te televizyondan yaptığı bir açıklamayla duyurmuştur. Hizbullah'ın Esed'in yanında savaşacağını ve onun "ABD, İsrail ve radikal cihatçıların eline düşmesine" izin vermeyeceğini ifade eden Nasrallah, "Şiilerin varlığı tehlikededir." diye eklemiştir. Bundan önce de Suriye'de faaliyeti bulunan örgütün, Suriye rejiminin sahada önemli kayıplar vermesinden dolayı, İran'ın baskısıyla daha etkin bir surette savaşa dâhil olması istenmiştir.^[5] Buna ek olarak Nasrallah, Suriye'de Esed rejimi yanında savaşıklarını kabul ettiği açıklamasında, Suriye için "bel kemiği" ifadesini kullanmıştır.^[6] Çünkü Suriye olmadan İran'ın Hizbullah'a olan desteği daha zor olacak ve daha fazla risk içerecektir. Bu yardım olmadan Hizbullah'ın kendi askerî kapasitesi ve hazırlığı büyük zarar görecektir.^[7]

Hizbullah'ın Suriye'ye müdahalesi birçok noktadan eleştirilmiştir. Eleştirilerin başlıca odak noktası Hizbullah'ın İsrail yerine, kendilerini yıllarca destekleyen Suriye halkı ile mücadele etmesidir. Bunun yanında örgütün güçlü Şii kimliği onun Suriye'de mezhepsel çatışmayı alevlendirdiği eleştirilerine maruz kalmasına neden olmuştur. Suriye rejiminin Alevi olması ve muhaliflerin ağırlıklı olarak Sünni olması, bu eleştirilerin temel kaynağıdır. Buna ek olarak bölgesel açıdan Hizbullah, Suriye'ye müdahalesi ile savaşı Lübnan'a taşımakla ve Lübnan'ın güvenliğini riske atmakla suçlanmaktadır.^[8]

Hizbullah İçin Suriye'nin Önemi

İran, bölgedeki müttefiklerine kapsamlı maddi, ekonomik, lojistik ve askerî eğitim desteği sağlamaktadır. Örneğin, Amerikalı araştırmacı Matthew Levitt'e göre İran, Hizbullah'a yılda 200 milyon dolar kadar finansal yardım yapmaktadır.^[9] 2006 yılındaki İsrail ile savaştan sonra İran ve Suriye, Hizbullah'ı ileri teknolojik ve gelişmiş silahlarla yeniden silahlandırmıştır. Bu yardımların çoğu Suriye üzerinden yapıldığı için Suriye, İran'ın Levant'taki (Doğu Akdeniz) bölgesel siyasetinde merkez konumdadır. Suriye'deki savaş, İran'ın Hizbullah'a yardım koridorunun önemli parçası olan Suriye'yi tehlikeye düşürdüğü için var olan bu stratejik ittifakı büyük ölçüde tehdit etmektedir. Aynı zamanda hem İran Levant'taki bu en önemli "ön karakolunu" kaybetmeyi hem de Hizbullah kendisi için kritik öneme sahip olan İran ve Suriye desteğini yitirmeyi göze alamamaktadır.^[10]

Esed rejimi İran'dan Hizbullah'a olan silah, teçhizat ve para transferinde kilit öneme sahiptir. İran, Şam'a içerisinde karadan karaya uzun menzilli füzeler de dâhil çok sayıda silah göndermiştir. Bu silahların bir kısmı Suriye'de kalırken bir kısmı Hizbullah'a ulaştırılmaktadır. Suriye'nin Hizbullah için önemi sadece ekonomik, askerî ve maddi destek için bir koridordan ibaret değildir. Esed rejimi Hizbullah'a eğitim

kampları ve silah depolama için de güvenli bölge sağlamaktadır.[11]

Suriye'deki olası bir rejim değişikliği Hizbullah'ı endişelendiren bir başka faktördür. Esed rejiminin düşmesinden sonra başa kimin geleceği belli olmadığından ve muhaliflerin İran ve Hizbullah karşıtı söylemlerinden ötürü Hizbullah, Suriye'de olası bir rejim değişikliğinden sonra, Suriye'nin kendisine olan yardımının devam edeceğine dair güvence hissetmemektedir. Örgüt için en kötü senaryo, Suriye'de iktidarın "Sünni aşırıacılar" olarak tanımlandığı gruplar tarafından ele geçirilmesidir.[12] Bütün bu nedenlerden dolayı Hizbullah'ın iki numaralı ismi Naim Kasım, "Suriye'nin direnişe" devam etmesi garanti altına alınana dek örgütün Suriye'de kalacağını ifade etmiştir.[13]

Hizbullah'ın Stratejisi

Hizbullah'ın Suriye'ye asker göndermesi örgütün karakterini ve ideolojik mantığını ortaya koymaktadır. Kitle seferberliği ve Hizbullah üyelerinin direniş fikrine bağlılığı bu kararda önemli bir rol oynamıştır. Hizbullah'ın Suriye'deki çatışmaya dâhil olması, örgütün liderliği tarafından birkaç şekilde meşrulaştırılmıştır. Örgütün 2012 yılında yaptığı açıklamaya göre bunların başında Suriye'deki Şii köylerinin korunması gelmektedir. Diğer bir neden ise Şii kutsal mekânlarının "aşırıacılar" karşı korunması ihtiyacıdır. Örgütün resmî yetkilileri Hizbullah'ın Suriye'deki konumunu, Irak'ta 2006'dan sonra Şiilerin mezhepsel şiddete maruz kalmasıyla gerekçelendirerek bu durumun yeniden yaşanmaması için harekete geçildiği şeklinde meşrulaştırmıştır. Öne sürülen argümanlardan biri de örgütün "tekfirci gruplarla" mücadele ettiğidir. Örgüt, Lübnan sınırında olan Kalamun bölgesindeki çatışmanın, savaşın Lübnan'a genişlemesini engellemek için önleyici bir hamle olduğunu savunmuştur. Bu grupların Suriye'de elde ettiği kazanımlar ve başarıları Hizbullah'ın söylemini doğrulamakta kullanılmıştır. Hizbullah için ayrıca bu gruplar bölgedeki direniş ittifakını da tehdit etmektedir. Hatta Nasrallah, tekrar bu tarz "tekfirci grupların" ABD ve İsrail tarafından direniş eksenini zayıflatmak için bir araç olarak kullanıldığını söylemiştir.[14]

Hizbullah, Esed'e yardımında üç temel hedef gözetmektedir. Birincisi; Hizbullah, Esed rejiminin askerî yeteneklerini güçlendirerek "Direniş Ekseni" diye nitelediği İran-Suriye hattını korumayı amaçlamaktadır. Örgüt bunu savaşın ilk dönemlerinde eğitim ve yardım aracılığıyla sağlarken, daha sonra savaşa doğrudan müdahil olmuştur. İkincisi; Hizbullah, Şam'dan Lübnan'a uzanan iletişim ve nakil hatlarını muhaliflerden koruyarak İran ve Suriye'den gelen maddi desteğe erişimi sürdürmeyi amaçlamaktadır. Bunu da muhalif gruplarla çatışarak yapmıştır. Örneğin Kusayr'a düzenlediği büyük harekât ile Hizbullah, muhaliflerin ikmal hatlarını keserek hem muhaliflerin Suriye'deki Lübnanlı Şii grupları tehdit etmesini hem de örgütün Bekaa Vadisi ile olan iletişim hatlarının tehlikeye düşmesini engellemek istemiştir. Üçüncüsü; örgüt, Esed'in düşmesiyle Suriye'de Sünni hâkimiyetinde bir rejimi engellemek istemektedir. Birçok Lübnanlı Şii, rejime desteği Suriye'de ve olası bir taşma ile Lübnan'da "tekfirci grupların" artması yönündeki endişelerle gerekçelendirmektedir. Bu durum Hizbullah'ın bu gibi grupların güçlenip Lübnan'a dâhil olmasını engellemek adına Suriye'de savaşmasına neden olmuştur. Çatışmanın mezhepsel yönü ön plana çıktıkça Hizbullah, Suriye'de kendisini Şiiliğin savunucusu olarak göstermiştir. Örgüt kendi güçlerini Seyyide Zeynep Türbesi gibi Şiiler için önemli bölgelerde konuşlandırmıştır. Hizbullah aynı zamanda Suriye'de yaşayan, özellikle Lübnan sınırında, Lübnanlı Şiileri korumayı amaçladığını açıklamıştır.[15]

Hizbullah'ın Suriye'deki rolü 2013'ün baharına gelindiğinde daha da belirginleşmiştir. Nasrallah, nisan ayında Tahran'a iki ziyaret gerçekleştirmiş ve burada Kasım Süleymani, Ali Hamaney ve diğer kıdemli İranlı yetkililerle Suriye'deki durumu konuşmuştur. Doğrulanamayan bilgilere göre bu toplantılarda Hamaney, Nasrallah'a Suriye'de daha fazla sorumluluk alması için baskı yapmıştır. Nasrallah Beyrut'a döndükten sonra 30 Nisan 2013'te yaptığı konuşmasında ilk defa Hizbullah'ın Suriye'de Esed rejimi yanında mücadele ettiğini kabul etmiştir.[16] Bu açıklamasından sonra Hizbullah, Suriye'ye olan müdahalesini büyük oranda artırmıştır. Bu artış Hizbullah'ın Kusayr'a yapılan harekâta liderlik etmesiyle tezahür etmiştir. Kusayr, Şam ile Suriye'nin kıyısını bağlayan, Lübnan sınırına yakın stratejik bir geçiş noktasındadır. Buranın muhaliflerin elinde olması, rejimin ana iletişim hattı için tehdit oluşturmaktaydı. Dahası rejim karşıtı gruplar burayı kullanarak Lübnan'dan silah, mühimmat ve savaşçı tedarik etmekteydi. Kusayr'dan muhalifleri atmak sadece Esed rejimi için askerî önceliğe sahip değildi, aynı zamanda Hizbullah için buradaki muhaliflerin varlığı, Şii köylerinin tehdit edilmesi anlamına gelmekteydi. Bu çatışmaya aşağı yukarı 1.200 ila 1.700 arasında Hizbullah savaşçısı katılmıştır. Hizbullah bu çatışmada 200'den fazla savaşçısını kaybetmiştir.[17]

Kusayr galibiyetinin Suriye krizine önemli etkileri olmuştur. İlk olarak bu galibiyet, muhaliflere askerî ve psikolojik olarak büyük bir darbe vurmuştur. Kusayr ayrıca Hizbullah'ın Suriye'de açıkça ve etkili bir şekilde müdahalesinde yeni bir aşamadır. Bu savaş ayrıca Hizbullah'ın retorığının de değiştiğini

göstermiştir. Hizbullah artık faaliyetlerini sadece Lübnanlı Şiileri korumak iddiası altında savunmamış, Esed'in iktidarda kalması için mücadele ettiğini de açıkça ortaya koymuştur. Nasrallah, Hizbullah'ın bu hamlesini 25 Mayıs 2013'te yaptığı "Suriye, direnişin dayanak noktası ve omurgasıdır... Hizbullah yeni bir aşamaya girmiştir: direnişi güçlendirme ve omurgayı koruma!"[18] açıklamasıyla meşrulaştırmıştır.

Hizbullah, Suriye'de farklı taktik seviyelerinde faaliyet göstermektedir. İlki, Hizbullah savaşçıları bütün Suriye boyunca Ulusal Savunma Güçlerini eğitmiştir. Bu eğitim, rejimin elde ettiği alanları elinde tutması açısından etkili olmuştur. Hizbullah savaşçıları ayrıca savaş alanında Suriye güçlerinin sayısını arttırmıştır. Bunu Suriye askerî ve paramiliter güçlerini eğiterek yapmıştır. Ayrıca Hizbullah, Iraklı Şii militanlardan oluşan gruplara -özellikle Şam'da- liderlik etmiştir. Hizbullah savaşçıları Suriyeli birliklerin savaş kapasitesini arttırmıştır. Bu durumu bir Hizbullah savaşçısı şöyle ifade etmiştir: "Biz Suriyelilere yardım etmeye başladığımızda, orduları ile alakalı büyük problemleri vardı... onların yetenekleri, disiplinleri ve liderlikleri yoktu. Şimdi çok şey öğrendiler ve iyi bir savaşçı oldular. Hizbullah'a daha çok benzediler." Hem Suriyeli hem Iraklı savaşçılar Hizbullah savaşçılarının sağladığı motivasyondan yararlanmıştır. Hizbullah sadece danışmanlık yapmamış, komuta da etmiştir. Örneğin Homs'taki mücadele boyunca Hizbullah komutanları Suriyeli askerlerden oluşan küçük birliğlere komuta etmişlerdir.[19]

Hizbullah'ın Suriye'ye Müdahalesinin Sonuçları

Hizbullah'ın Suriye'deki iç savaşa müdahalesinin ilk ve belki de en önemli sonucu, örgütün İsrail ile mücadelesinden ve Filistin davası karşısındaki tutumundan dolayı uzun yıllar sonunda, özellikle Arap coğrafyasında ve Sünniler nezdinde elde ettiği popülariteyi ve yumuşak gücünü büyük oranda kaybetmesidir. Hizbullah ile Filistin direnişi arasında ve özellikle Hamas ile arasındaki İsrail karşıtlığından gelen sıkı bağ, Kusayr sonrasında gerilmiştir. Hamas'ın Suriye'de muhaliflere olan yakın duruşundan dolayı İran, Hamas'a yaptığı ekonomik desteği kesmiştir.[20] Buna ek olarak Hizbullah, 2016 yılında Körfez İşbirliği Konseyi'nin kendisini terör örgütü ilan etmesiyle büyük bir itibar kaybı yaşamıştır.

Hizbullah'ın Suriye müdahalesi, Lübnan'daki Sünni toplum tarafından Hizbullah'ın mezhepsel çatışmada taraf olduğu ve Müslümanları öldürdüğü şeklinde görülmüştür. Lübnan'daki Filistin mülteci kaplarında, sadece mutedil gruplara değil bazı aşırı Selefi gruplara olan destek de artmıştır. Ayrıca Hizbullah'ın bu müdahalesi, bölgede mezhepsel düşmanlığı da derinleştirmiş; Şii toplumunu hem Suriye'de hem de Lübnan'da öncelikli hedef haline getirmiştir. Suriye'deki aşırı gruplar Lübnan'daki -Arsal gibi- Şiilerin yoğun olduğu yerlere saldırılar düzenlemiştir.[21]

Diğer bir önemli sonuç, Hizbullah'ın Suriye'de bir yıpratma savaşına dâhil olması ve bu durumun örgütün daha büyük düşmanı olan İsrail ile olan mücadelesinde bir kayba neden olmasıdır.[22] Hizbullah bu savaşta her geçen gün daha fazla kayıp vermekte ve Lübnan içerisinde bu durum halk nezdinde rahatsızlığa neden olmaktadır. 2018 yılı itibarıyla Hizbullah'ın kaybı 2.000'i aşmıştır ve 7.000'den fazla savaşçısı da yaralanmıştır.[23] Ayrıca Mayıs 2016'da kıdemli bir komutanını da kaybetmiştir.[24] Bunlara ek olarak bir Şii köşe yazarı olan Ali el-Amin, "Güney Lübnan'da yaşayan halk arasında, Suriye'de bir aile ferdi kaybetmemiş hiçbir köy kalmadı." diyerek toplumdaki hoşnutsuzluğun boyutuna dikkat çekmiştir.[25] Ayrıca Ebu Hüseyin kod adlı bir Hizbullah savaşçısı, özellikle Halep için verilen çatışmalarda çok sayıda Hizbullah militanının öldüğünü ve bunun Şiiler üzerinde negatif etki yaptığını, "Aileler çocuklarına ne olduğunu soruyorlar... İnsanlar, neden Suriyeliler için öldüklerini sormaya başladılar." sözleriyle ifade etmiştir.[26]

Nasrallah, Hizbullah'ın Suriye'ye müdahalesini İsrail, Batı ve Sünni aşırı gruplarla(!) mücadele olarak göstermektedir. Nasrallah'a göre Suriye rejimi sadece direnişin omurgası değil aynı zamanda Sünni aşırı cılığın(!) Lübnan'a yayılmasını önlemede de ön cephedir. Bu meşrulaştırma, Lübnan'daki birçok Hizbullah destekçisinde bir heves uyandırmıştır. Ancak yine de Lübnan'daki bütün Şiiler Hizbullah'ın Suriye'deki faaliyetlerini desteklememektedir. Haziran 2013'te bir grup, Hizbullah'ın Suriye'deki faaliyetlerini Beyrut'taki İran Büyükelçiliği önünde protesto etmiştir.[27] Buna ek olarak Hizbullah'ın eski genel sekreteri Şeyh Suphi el-Tufeyli, Hizbullah'ın Suriye'ye müdahale kararının tamamen İran'a ait olduğunu belirtmiştir. Tufeyli, *Reuters*'e verdiği bir röportajda, "Ben örgütün eski genel sekreteriyim ve biliyorum ki bu karar İran'ındır... Biliyorum ki Hizbullah içerisindeki Lübnanlılar ve Nasrallah bu savaşa ikna olmamıştır." ifadelerini kullanmıştır. Tufeyli ayrıca bu kararın çok yanlış hesaplandığını, çatışmanın bir mezhepsel vekâlet savaşına dönüştüğünü ve azınlık olan Şiilerin bu savaşı kazanamayacağını belirtmiştir.

Lübnanlı bir başka güvenlik yetkilisi, örgütün bu kararı "(Hizbullah'ın) İran'ın emirlerini yerine getirmek

zorunda olduğu" için aldığını ifade etmiştir. Bir başka Lübnanlı politikacı, "Nasrallah'ın geçen 30 yılda 30 milyar dolar yardım yapan birisine hayır diyemeyeceğini" ifade etmiştir. *Reuters*'in raporuna göre Hizbullah'ın yıllık geliri 800 milyon ile 1 milyar dolar arasındadır ve bu gelirin %70-90'ı İran'dan gelmektedir.^[28] Bu da Hizbullah'ın ekonomik olarak da İran'a ne kadar bağımlı olduğunu göstermektedir.

Son olarak, bütün bu durum Hizbullah'ın Suriye'de artık sıfır toplam bir savaş içerisinde olduğu ve bir var oluş mücadelesi verdiği izlenimi oluşturmaktadır; yani Hizbullah "ya hep ya hiç" aşamasına gelmiş bir örgüt durumundadır. Sadece İsrail'e karşı mücadele zaafa uğramakla kalmamış, 1990'lı yıllardan itibaren örgütün ırkçılık ve mezhepçilik karşıtı Lübnanlaşma söylemi, Suriye Savaşı ile birlikte sürdürülemez hale gelmiştir. Özellikle 2006 yılından itibaren elde ettiği İran karşısındaki yarı otonom statüsünü^[29] de bu savaşla kaybeden Hizbullah'ın İran'a olan bağımlılığı da fazlasıyla artmıştır.

*Melih Kazdal Mardin Artuklu Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

- [1] Armenak Tokmajyan, "Hezbollah's Military Intervention in Syria Political Choice or Religious Obligation?", *Approaching Religion*, C. 4, S. 2, (Armenia), (05.05.2018).
- [2] "7 Hezbollah fighters killed in Syria", 2 Eylül 2011, <http://yalibnan.com/2011/09/02/7-hezbollah-fighters-killed-in-syria/>, (05.05.2018).
- [3] "Treasury Targets Hizballah for Supporting the Assad Regime", 10 Ağustos 2012, <https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/20120810.aspx>.
- [4] Marisa Sullivan, "Hezbollah in Syria", *Middle East Security Report* 19, (Nisan 2014), s. 11-12.
- [5] Samia Nakhoul, "Hezbollah Gambles All in Syria", 26 Eylül 2013, <https://www.reuters.com/article/us-syria-hezbollah-special-report/special-report-hezbollah-gambles-all-in-syria-idUSL1N20262>, (04.05.2018).
- [6] "Hezbollah leader Hassan Nasrallah's speech on Syria", 25 Mayıs 2013, <http://www.voltairenet.org/article178691.html>, (05.05.2018).
- [7] Sullivan, "Hezbollah in Syria", s. 9-10.
- [8] Tokmajyan, "Hezbollah's Military...", s. 105.
- [9] Jonathan Masters ve Zachary Laub, "Hezbollah", 3 Ocak 2014, <https://www.cfr.org/backgrounder/hezbollah>, (29.04.2018).
- [10] Sullivan, "Hezbollah in Syria", s. 9.
- [11] Sullivan, "Hezbollah in Syria", s. 10.
- [12] Tokmajyan, "Hezbollah's Military...", s. 110.
- [13] Mona Alami, "Hezbollah Embedded in Syria", 2 Mart 2017, <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/hezbollah-is-embedded-in-syria>, (03.05.2018).
- [14] Tokmajyan, "Hezbollah's Military...", s. 108-109.
- [15] Sullivan, "Hezbollah in Syria", s. 10-11.
- [16] "Hezbollah leader vows to stand by Syrian regime in fight against rebels", 25 Mayıs 2013, <https://www.theguardian.com/world/2013/may/25/hezbollah-leader-vows-to-stand-by-syrian-regime-in-fight-against-rebels>.
- [17] Sullivan, "Hezbollah in Syria", s. 14-16.
- [18] "Syria is the backbone of the resistance: Nasrallah", 25 Mayıs 2013, <http://www.dailystar.com.lb/News/Politics/2013/May-25/218354-syria-is-the-backbone-of-the-resistance-nasrallah>.
- [19] Sullivan, "Hezbollah in Syria", s. 23.
- [20] Sullivan, "Hezbollah in Syria", s. 25.
- [21] "Clashes between Army and militants in Arsal", 2 Ağustos 2014, <http://civilsociety-centre.org/sir/clashes-between-army-and-militants-arsal>, (04.05.2018).
- [22] Sahar Atrache, "How Hezbollah Is Changing the War in Syria- and Vice Versa", *Huffingtonpost*, 6 Haziran 2014, <https://www.huffingtonpost.com/sahar-atrache/how-hezbollah-is-changing-the-war-in-syria-and-vice-versa>, (05.05.2018).
- [23] Nada, "Part I: Iran in Syria".
- [24] "Hezbollah's military commander is killed", 13 Mayıs 2016, <https://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21698768-israel-usual-suspect>, (05.05.2018).
- [25] Nakhoul, "Hezbollah Gambles All in Syria".
- [26] Jesse Rosenfeld, "How the Syrian Civil War Has Transformed Hezbollah", *The Nation*, 30 Mart 2017, <https://www.thenation.com/article/how-the-syrian-civil-war-has-transformed-hezbollah>.
- [27] "Protester 'killed outside Iranian embassy in Beirut'", 9 Haziran 2013, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-22832615>, (03.05.2018).
- [28] Nakhoul, "Hezbollah Gambles All in Syria".
- [29] Graham E. Fuller, "The Hizballah- Iran Connection: Model for Sunni Resistance", *The Washington Quarterly* C. 30, S.1 (Kış 2006-07), s. 143.